

ГОРБАНЬ

Юрій Андрійович,

доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник
Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки
Національної академії аграрних
наук України
(м. Київ)

ГОРБАНЬ

Тетяна Юрївна,

доктор політичних наук, професор
кафедри української історії
та етнополітики
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ)

**З ПЛЕЯДИ ФУНДАТОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК:
МИКОЛА ПРОКОПОВИЧ ВАСИЛЕНКО
(До 150-річчя від дня народження)**

Заснування Академії викликається не лише науковими інтересами. З цим пов'язуються міркування величезної національної та державно-економічної ваги.
М.П. Василенко

Постать академіка Миколи Прокоповича Василенка (1866–1935 рр.) належить до плеяди тих видатних подвижників вітчизняної науки, науково-організаційними зусиллями яких закладалися базові основи Української академії наук. У пропонованому дослідженні предметом наукового пізнання стали як державотворча, так і науково-організаційна діяльність відомого вченого, ім'я якого тривалий час замовчувалося, в контексті творення вітчизняної академічної науки. Головна увага зосереджується саме на тих аспектах його діяльності, які свідомо чи несвідомо залишалися «непоміченими», а відтак умалювали значення постаті М.П. Василенка як одного із провідних фундаторів УАН. Зважаючи на значимість постаті М.П. Василенка у вітчизняній історії не тільки як вченого, а й як громадсько-політичного діяча, звертається увага й

на деякі його риси як особистості, що до певної міри актуалізує предмет дослідження.

Ключові слова: академічна наука, академія, ідея, комісія, концепція, національний статус, самоврядність.

Личность академика Николая Прокоповича Василенко (1866–1935 гг.) относится к плеяде тех выдающихся подвижников отечественной науки, научно-организационными усилиями которых закладывались базовые основы Украинской академии наук. В предлагаемом исследовании предметом научного познания стали как государственная, так и научно-организационная деятельность известного ученого, имя которого на протяжении длительного времени замалчивалось, в контексте становления отечественной академической науки. Главное внимание сосредоточено именно на тех аспектах его деятельности, которые сознательно или несознательно оставались «незамеченными», а, следовательно, умаляли значение личности Н.П. Василенко как одного из главных основателей УАН. Учитывая значимость личности Н.П. Василенко в отечественной истории не только как ученого, а и как общественно-политического деятеля, внимание уделяется и некоторым его личностным чертам, что в определенной степени актуализирует предмет исследования.

Ключевые слова: академическая наука, академия, идея, комиссия, концепция, национальный статус, самоуправление.

The figure of academician Mykola Prokopovych Vasylenko (1866–1935) belongs to the pleiad of those prominent devotees of home science, scientifically-organizational efforts of that were mortgage base bases of the Ukrainian academy of sciences. In the offered research became the article of scientific cognition both state-creative and scientifically-organizational activity of the known scientist the name of that long time was suppressed, in the context of creation of home academic science. Main attention is concentrated exactly on those aspects of his activity, that remained «unnoticed» consciously or unconsciously, and consequently underestimated the value of figure of M.P. Vasylenko as one of leading founders of UAS. Having regard to meaningfulness of figure of M.P. Vasylenko in home history not only as a scientist but also as a public-political figure, attention applies on some his lines as to personality that does actual the article of research in sort.

Key words: academic science, academy, idea, commission, conception, national status, self-government.

Дві знакові для вітчизняної академічної науки дати майже збіглися у часі: 150 років від дня народження В.І. Вернадського (1863) і стільки ж – від дня народження М.П. Василенка (1866). Багато що свого часу поєднувало ці дві особистості, проте чи не найбільше їх зблизила ідея заснування в Україні Академії наук та перші кроки на шляху її організаційного становлення.

Щоправда, навіть у пострадянських дослідженнях з історії Національної академії наук України роль М.П. Василенка у її постанні нерідко (і несправедливо) затіняється постатями В.І. Вернадського та М.С. Грушевського. Достатньо послатися на монографії, назви яких «говорять самі за себе»: «Грушевський і АКАДЕМІА» [22], «Володимир Вернадський і Академія» [21]. Автори першої з названих монографій розглядають засноване в Києві Українське наукове товариство (1907) як прообраз Української академії наук, віддаючи при цьому «пальму першості» його голові М. Грушевському, якого, як випливає з тексту, правомірно вважати фундатором УАН.

У свою чергу, автори розлогої передмови до капітальної праці про життєвий і творчий шлях В.І. Вернадського стверджують, що саме він «був засновником Української академії наук, університетів та інститутів» [8, с. 21]. Про В.І. Вернадського як безпосереднього творця УАН пишуть також інші автори [1, с. 53; 2, с. 42 та ін.]. Щоправда, у передмові до збірника документів і матеріалів «Історія Академії наук України. 1918 – 1923» мимохідь згадується, що ініціаторами й організаторами створення Академії «в ці часи виступили відомий громадський і культурно-освітній діяч М.П. Василенко... та видатний вчений В.І. Вернадський» [16, с. 7]. Хоча зміст багатьох документів, поміщених у названому збірнику, засвідчує, що постать М.П. Василенка в контексті творення Української академії наук заслуговує на значно більшу увагу. Принагідно зауважимо, що сам В.І. Вернадський набагато скромніше оцінював свою роль у створенні УАН, констатуючи: «Мені випало на долю брати участь в заснуванні Української Академії наук» [10, с. 284], називаючи серед її фундаторів імена М. Василенка, А. Кримського, Д. Багалія та ін. Отже, у цьому контексті слова «брати участь» прочитуються як «бути одним із співорганізаторів».

Дещо забігаючи наперед у нашому дослідженні, наведемо ще й такий факт. Коли наприкінці жовтня 1918 р. внаслідок урядової кризи усі міністри, у тому числі й М.П. Василенко як міністр народної освіти та мистецтв, пішли у відставку, Спільне зібрання УАН на своєму другому засіданні 30 листопада

1918 р. прийняло рішення надіслати М. Василенку «своє щире привітання та гарячу подяку, що, будучи міністром народної освіти, Ви всією душею поклопоталися про заснування Української Академії наук та й записали нестерними буквами своє ім'я в історію Академії» [12, с. 186].

Провідна роль М.П. Василенка у створенні Української академії наук, на наше переконання, бачиться ось у чому:

у нього першого, як писав у своїх спогадах В. Вернадський, виникла думка про створення Української академії наук;

як міністр народної освіти і мистецтв в уряді Української Держави часів П. Скоропадського, М. Василенко фактично особисто сформував Комісію для вироблення законопроекту про заснування УАН, яка й працювала безпосередньо під патронатом міністерства, яке він очолював;

як державний діяч, М. Василенко узяв на себе зобов'язання забезпечити з боку уряду матеріальну підтримку Академії, а на етапі її створення – роботи Комісії з тим, щоб ідея створення УАН була без зволікань втілена в життя;

йому ж, поряд з іншими видатними постатями вітчизняної науки, належить провідна роль у розробці концепції організаційних засад та діяльності Української академії наук;

нарешті, за його поданням П. Скоропадський офіційно затвердив перший склад дійсних членів Академії у складі 12 провідних вчених.

Сказане В.І. Вернадським, що саме у М.П. Василенка першого виникла думка про створення Української академії наук, потребує, на наш погляд, певної інтерпретації. Коли йдеться про таку історично значиму подію, як заснування Академії наук, персоніфікація ідеї видається неправомірною. Ідея, про яку йдеться, не була результатом миттєвого прозріння того чи іншого наукового генія. Перш ніж бути матеріалізованою, вона пройшла тривалий, десятиліттями вимірюваний шлях. Сам М.П. Василенко у промові з нагоди відкриття першого засідання Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук наголошував, що «думка про заснування Академії в Києві давно уже виникла в середовищі українських учених.

Товариство ім. Шевченка у Львові (НТШ) першим підняло це питання» [18, с. 25]. Питання про заснування Української академії наук порушувалося також Українським науковим товариством у Києві (УНТ) навесні 1917 р., була створена навіть комісія для розробки її статуту, проте у політично невизначеній тогочасній ситуації Центральна Рада не змогла реалізувати цей проект. Проте навіть сказаного достатньо для висновку: заснування Академії стало закономірним результатом патріотичної діяльності кількох поколінь українських учених, які спрямовували свої зусилля на інтелектуальне самоствердження нації [15, с. 5].

Слід наголосити, що в концепціях НТШ – УНТ діяльність майбутньої Академії бачилася фактично на засадах громадської організації – без постійного штату науковців і співробітників, без постійно діючих академічних інституцій, а, головне, без державного фінансування та матеріально-технічного забезпечення. А це означало б, що УАН не могла ані фактично, ані формально стати на рівень європейських академій.

Був ще один варіант створення Академії наук в Україні, точніше – в Києві, до якого мав безпосереднє відношення й М.П. Василенко. Йдеться про намір Тимчасового уряду відкрити академії наук в Грузії, Сибіру і в Україні, над розробкою проектів яких працювали безпосередньо товариші (заступники) міністра народної освіти В.І. Вернадський і М.П. Василенко. Проте слід зазначити, що, по-перше, і цей проект з причин усе тієї ж політичної невизначеності не був реалізований, по-друге, йшлося про створення не національних, а регіональних академій, точніше – регіональних відділень Російської академії наук. Тоді як запропонована згодом концепція Василенка – Вернадського вибудовувалася на зовсім інших засадах. В одному з листів до В.І. Вернадського (липень 1918 р.) М.П. Василенко пише, що йдеться «про заснування в Києві Української *Національної* (виокремлення наше – авт.) Академії наук» [11, с. 24].

5 травня 1918 р. М.П. Василенко, як міністр освіти і мистецтв, подав П. Скоропадському план роботи міністерства, у якому, крім іншого, значилося

й заснування Української академії наук [17, с. 11]. Після затвердження плану главою Української Держави він відразу ж приступив до його реалізації, зокрема, розпочав формування відповідної Комісії. На початку травня М. Василенко запропонував В. Вернадському взяти безпосередню участь у реалізації проекту та очолити комісії: 1 – з вироблення законопроекту про утворення Української академії наук у Києві і при ній Національної бібліотеки, національного музею та наукових інститутів; 2 – у справах вищої школи та наукових закладів. Крім В. Вернадського, М. Василенко особисто запросив до Комісії Д. Багалія, М. Кащенко, М. Туган-Барановського та деяких інших відомих вчених, у тому числі й представників УНТ. За погодженням з М. Василенком В. Вернадський запросив до участі в роботі Комісії А. Кримського, який згодом десять років пропрацював на посаді неодмінного секретаря УАН – ВУАН.

Оскільки Комісія була утворена безпосередньо при Міністерстві, очолюваному М.П. Василенком, то загальне керівництво нею залишалося за міністром. Він окреслив першочергові завдання, що їх мала вирішувати Комісія, а також термін її підготовчої роботи – «не більше двох місяців».

Як вчений, М.П. Василенко активно долучився до розробки концепції УАН, а як міністр – зробив усе можливе для реалізації запропонованої Комісією моделі академічного закладу. Зокрема, на його плечі лягла проблема матеріального та фінансового забезпечення роботи Комісії з утворення УАН. У листі до В.І. Вернадського від 7 липня 1918 р. він виклав першочергові завдання, які мали бути вирішені найближчим часом. Йшлося про одержання приміщень, де б могла розпочати роботу Академія, про земельні ділянки, на яких мали б зводитися необхідні для неї приміщення, а також про приміщення для Національної бібліотеки і Національного музею, що мали бути безпосередньо пов'язані з Академією. Нагальним завданням він вважав придбання та налагодження роботи типографії [11, с. 24]. М.П. Василенко зміг переконати владу виділити «на початкові видатки на організацію Української

академії наук у Києві 200 тис. крб.» замість 40 тис., як намічалось спочатку [9, с. 144].

Винесені в епіграф пропонованої статті міркування М.П. Василенка про призначення Академії лаконічно відображають основну суть концепції її діяльності: наукова праця в інтересах національного відродження («Академія наук дасть найміцніші та найглибші основи для національної самосвідомості») та сприяння розв'язанню завдань державно-економічних («Академія наук має всебічно сприяти відродженню зруйнованої війною економіки»). На його переконання, такі завдання Академія могла виконувати лише за певних умов і дотримання відповідних принципів її діяльності. Ці принципи він виклав у ряді своїх виступів на засіданнях комісії, в листах до окремих її членів, у Пояснювальній записці до уряду Української Держави тощо.

Передусім, наголосив М.П. Василенко на першому засіданні Комісії 9 липня 1918 р., концептуально потрібно виходити з того, що створення Академії – це справа державної ваги, яка не під силу громадському товариству. Участь держави у цій справі, зазначав він, зробить можливим здійснення мети щодо створення в Києві Академії наук, швидко і найбільш повно поставить її існування на твердий ґрунт, з тим, щоб Академія могла зосередити навколо себе наукові сили, які в першу чергу повинні зайнятися вирішенням актуальних для держави завдань.

Одним із основоположних принципів, на яких мала вибудовуватися і діяти Академія наук, була, на думку М. Василенка, самоврядність академічного життя. «Ні в чому не порушувати основні риси будови всіх Академій наук, які стоять на рівні сучасних вимог: їхнього суворо наукового характеру, вільного від будь-яких впливів на наукову працю. Жодні міркування національного, політичного або релігійного характеру не можуть і не повинні обмежувати вільність та повність наукового дослідження. Академія наук перш за все є наукова установа. Шукання правди, бажання без усяких перепон заглибитися в неї – ото головне її завдання» [19, с. 152, 153]. Тож і при формуванні першого складу дійсних членів УАН М.П. Василенко дотримувався принципу:

значущими є науковий стаж та організаторські здібності претендента – незалежно від його політичної орієнтації. Та вкотре наголошував, що лише така Академія, яка відкине всілякі сторонні міркування, коли справа стосується наукової істини, зможе виконувати в повній мірі і з більшою дієвою силою чи то національні, чи то державно-економічні завдання.

Заснування Української академії наук М.П. Василенко розглядав у контексті світового цивілізаційного поступу. «Коли б у Києві була витворилася така Академія, то тим було б здобуто визнання рівноправної з іншими народами ваги за українською культурною працею в одному з найвищих виявів духовної діяльності людства – в науковій праці. Від того, що українські духовні сили не зібрані у відповідній організації, українська культура не показує себе в усесвітньому життю відповідно до своєї внутрішньої сили та спромоги. Від цього має шкоду як українська культура, так само й загальна наукова праця людства» [19, с. 150].

Рішуче заперечення політизації науки – непорушне кредо, якого він дотримувався і надалі, за часів радянської влади. Саме з таких позицій Василенко висловив своє ставлення до Статуту УАН, затвердженого радянським українським урядом в червні 1921 р.: Статут, за яким можна працювати. Виділивши при цьому два «неприємні пункти»: присутність представників уряду в Раді Академії і затвердження академіків і Президії комісаром освіти [10, с. 308]. Ці «пункти», з його погляду, були нічим іншим, як політичним контролем над Академією з боку влади. До того ж контролем не завжди компетентним, отже, й принизливим для визнаних у науковому середовищі вчених.

Наведемо один із показових прикладів такого контролю і ставлення до нього Миколи Прокоповича. На Спільне зібрання Академії наук (грудень 1921 р.) прийшов урядовий політкомісар Л.Левитський, колишній молодий учитель Комерційного училища. Головував на зібранні М.Василенко як президент. Обмежився привітанням новообраному академіку Є. Вотчалу, «не помітивши» Л. Левитського. Натомість, дивлячись на нього, про себе думав:

«Бідна країна, які немовлята роблять над тобою експерименти» [10 с. 311]. Крім цього, занотував у щоденнику: «Левитський назначений політичним комісаром в Академію, тобто ми під підозрою» [10, с. 309, 311]. Невдовзі підозра обернулася для М.П. Василенка трагічними наслідками.

Спочатку уряд УСРР не затвердив обрання М.П.Василенка Президентом Всеукраїнської академії наук (ВУАН), попри те, що він був одноголосно обраний на цю посаду в липні 1921 р. На початку жовтня того ж року М.П. Василенка повторно обрали Президентом Академії, але інтриги з боку влади змусили його зняти із себе ці повноваження. У вересні 1923 р. за безпідставними звинуваченнями він був заарештований, позбавлений звання академіка. Через рік ув'язнення звільнений завдяки заступництву колег-академіків. Поновлений у званні академіка, М.П. Василенко продовжив очолювати Третій (соціально-економічний) відділ ВУАН до 1929 р.

Варто сказати й про деякі безпідставні звинувачення, які випали на долю М.П. Василенка з боку його колег-науковців, зокрема М.С. Грушевського. Значною мірою вони зводилися до того, що нібито М. Василенко, разом з В. Вернадським, ігнорували Українське наукове товариство (УНТ) в Києві, не залучаючи його до участі у створенні УАН. На сьомому році існування Академії М.Грушевський безпідставно звинувачував Комісію для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у тому, що запрошені до її складу представники УНТ не брали участі в розробці Статуту Академії [4, с. 86], що вочевидь спростовується змістом протоколів засідань Комісії. Упередженість видатного історика дослідника історії УАН пояснюють рядом причин. Н. Полонська-Василенко, наприклад, вважає, що ставлення М. Грушевського до Академії з моменту її заснування залишилося на все життя: його ворожість до інших академіків та самої установи. У Грушевського, на її переконання, «темперамент політика взяв гору над об'єктивізмом великого історика» [17, с. 18]. Сучасні автори в принципі поділяють таку думку, наголошуючи при цьому, що «М. Грушевський через ревності, що не він є

хрещеним батьком УАН, усіляко заперечував працю М. Василенка і В. Вернадського» [6, с. 38].

Версію М.С. Грушевського повторює й один із сучасних істориків О. Романів. Згідно з його твердженням, «М. Василенко спільно з Вернадським реалізував у 1918 р. той варіант структур академії, при якому були повністю зігноровані наукові сили УНТ» [20, с. 20–21]. Факти незаперечно спростовують таке твердження. Ще на початку червня 1918 р., коли відбувалося формування Комісії для заснування УАН, М. Василенко звернувся до Ради УНТ з проханням обрати до її складу свого представника. Наголошуючи при цьому, що участь Наукового товариства в роботі Комісії «дуже цінна і корисна» [13, с. 23]. Офіційно було обрано до складу Комісії професорів Г. Павлуцького, Є. Тимченка, П. Тутковського, активна діяльність яких, як у роботі Комісії, так і пізніше – в самій Академії, підтверджується чисельними документами.

Нерідко, навіть у довідникових виданнях, можна зустріти фактичні неточності, що стосуються, зокрема, біографії М.П. Василенка. Для прикладу, в одному із сучасних видань «Довідник з історії України» (К., 2001) стверджується, що М.П. Василенко є академіком ВУАН з 1918 р. Тоді як насправді дійсним членом УАН (а не ВУАН – цієї назви Академія набула з червня 1921 р.) він був обраний в 1920 р.

Зважаючи на значимість постаті М.П. Василенка у вітчизняній історії, і не тільки як вченого, а й як громадсько-політичного діяча, вважаємо доречним звернути увагу на деякі його риси як особистості.

Відомий історик, член уряду Української Держави Д. Дорошенко за текстом стенограми передає загальні погляди М. Василенка на напрям і завдання Міністерства освіти і мистецтв, висловлені ним на нараді членів ради міністерства 9 травня 1918 р. Погляди, які можуть бути повчальними і для сучасної владної верхівки. Нагадаємо, що шляхом державного перевороту П. Скоропадський усунув від влади Центральну Раду. Тож саме на тлі цього факту вельми промовистим є ставлення М. Василенка до своїх «попередників», до їх напрацювань на культурно-освітній ниві. «... Докладно роботи

Міністерства (попереднього – авт.) не знаю, але маю певні вістки, що вона провадилася в глибоко національним напрямку та що зроблено багато. Це мене, як українця, завжди радувало... Але далі, що саме я буду робити на цій тлі, яка певна програма моєї діяльності, зараз цього не можу сказати: певної програми у мене ще нема, бо я сповна не уявляю собі, що робилося, що зроблене й що стоїть на черзі в роботі моїх попередників. Можу зазначити лише, що я сюди прийшов не ламати, а продовжувати тут зроблене... Як це зробити – діло практики, але значіння має це питання ще і от з якого боку: на суперечки на національній ґрунті марно витрачається багато часу й сили, а наслідки цього для діла невеликі. Я маю своїм завданням мирити національні течії, по змозі уникаючи тих суперечок, але ніяк не покидаючи гасла нашого Уряду: самостійна національна Українська Держава» [7, с. 234].

Отже, не ламати, а творити, не розпалювати суперечки, а мирити заради визначальної мети, яка має бути спільною для всіх – самостійна, успішна Українська Держава. Інакше повелися його наступники за нової влади. З падінням Української Держави УНТ вирішило, що настав час докорінно реформувати УАН як «обрусительську» установу, розраховуючи на підтримку Директорії, яка прийшла до влади. Як стверджує Н. Полонська-Василенко, 2 січня 1919 р. на засіданні ради УНТ М. Грушевський поставив питання про ліквідацію Академії наук як установи, створеної гетьманським урядом, доводив, що «потрібно розпочати все наново» [17, с. 17].

Характерний і такий приклад. В 1923 році, коли й сам академік М.П. Василенко був уже в опалі у радянській владі, він опублікував науково-біографічний нарис про іншого опального академіка – Б.О. Кістяківського, видатного вченого-правника, колишнього політичного однодумця за часів перебування у лавах партії конституційних демократів. У цій праці він наголошував, що в загальному світогляді Кістяківського «видатну роль займало його відношення до українства і української справи... Він ніколи не губив інтересу до української справи в широкому розумінні слова» [3, с. XXXVI]. У завершальній частині нариса автор резюмував: ми мали на меті головним

чином наукове життя і наукову діяльність Богдана Олександровича, не торкаючись інших сторін його життя. Гадаємо, що не настав ще час для його правдивої історії [3, с. XL]. Є підстави вважати, що М. Василенко мав на увазі не тільки «кадетське минуле» Б. Кістяківського, як і своє власне, за що їм дорікали провладні ідеологи, а й їх спільний «інтерес до української справи». Всупереч своїй минулій політичній і етнопсихологічній роздвоєності, М.П. Василенко залишався вірним українській національній справі, патріотом України не на словах, а на ділі.

Отже, незаперечною є заслуга М.П. Василенка – як державного діяча і відомого вченого – у заснуванні Української академії наук. Проте цим не обмежується його участь у розбудові вітчизняної академічної науки. Очолюючи тривалий час соціально-економічний відділ Академії, він сформував колектив науковців, які своїми працями зробили помітний внесок у розвиток вітчизняної науки відповідного напрямку. Тривалий час, саме завдячуючи його зусиллям, вдавалося відстоювати названий відділ як окрему чітко виражену науково-організаційну одиницю в структурі УАН–ВУАН. Заслуга його і в тому, що він заснував першу вітчизняну наукову школу з історії Української держави і права. Як історик-правознавець, М. Василенко започаткував такі нові для того часу наукові напрями, як юридична біографістика, юридична історіографія та юридичне джерелознавство [23, с. 33], концептуальні засади яких і понині не втратили свого наукового і прикладного значення. Загалом, науково-організаційний доробок Миколи Прокоповича Василенка в становлення та розвиток Української (Всеукраїнської) академії наук заклав міцні цеглини у підмурок вітчизняної академічної науки, на якому вона трималася і в наступні роки.

Використані джерела

1. *Апанович О.* «Українське відродження завжди було мені дороге» / О. Апанович // Розбудова держави. – 1992. – № 3. – С. 52–56.
2. *Булгакова Н. В.* І. Вернадський і громадсько-політичне життя України в роки революції (1917–1921) / Н. В. Булгакова // Часопис укр. історії. – 2012. – Вип. 24. – С. 38–43.

3. *Василенко М. П.* Академік Богдан Олександрович Кістяківський / М. П. Василенко // Записки соціально-економічного відділу. – 1923. – Т. 1. – С. X–XL.

4. *Василенко М.* Московські вчені задрять Українській академії наук... / Микола Василенко // Вісн. АН УРСР. – 1991. – № 2. – С. 75–97.

5. *Вернадський В. І.* Перший рік Української Академії наук (1918–1919) / В. І. Вернадський // Вернадський В. І. Вибрані праці. – К. : Наук. думка, 2005. – С. 276–300.

6. *Вороненко В. В.* Микола Прокопович Василенко / В. В. Вороненко, Л. Д. Кістерська [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1991. – 286 с.

7. *Дорошенко Д. І.* Історія України, 1917–1923 : в 2 т. / Д. І. Дорошенко. – К. : Темпора, 2002. – Т. 2 : Українська гетьманська держава 1918 року. – 352 с.

8. *Загородній А. Г.* В. І. Вернадський – вчений, мислитель, організатор науки / А. Г. Загородній, С. В. Волков [та ін.] // Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. – К., 2011. – Т. 1. Володимир Іванович Вернадський і Україна, кн. 1. Науково-організаційна діяльність (1918–1921). – С. 21–56.

9. *Закон* Української Держави про асигнування 200 тис. крб. на початкові видатки на організацію УАН. 22 липня 1918 р. // Історія Академії наук України. 1918–1923. Документи і матеріали. – К. : Наук. думка, 1993. – С. 144.

10. *Із щоденників* М. П. Василенка // Василенко Микола Прокопович. Вибрані твори : у 3 т. / упоряд. : І. Б. Усенко (кер. колективу), Т. І. Бондарчук [та ін.]. – К. : ТОВ «Вид-во «Юридична думка»; Видавн. дім «Академперіодика», 2008. – Т. 3. Спогади. Щоденники. Листування. – 720 с.

11. *Лист* М. П. Василенка до В. І. Вернадського про першочергові завдання Комісії по утворенню УАН. 7 липня 1918 р. // Історія Академії наук України. 1918–1923. Документи і матеріали. – С. 24.

12. *Лист* спільного зібрання УАН до М. П. Василенка із подякою за внесок до справи заснування УАН. 30 листопада 1918 р. // Там само. – С. 186.

13. *Лист* Міністра народної освіти та мистецтв Української Держави М. П. Василенка до Ради Українського наукового товариства у Києві з проханням обрати представника в Комісію по утворенню УАН. 8 червня 1918 р. // Там само. – С. 23.

14. *Матвеева Л. В.* М. П. Василенко та його роль в утворенні Української академії наук / Л. В. Матвеева // Вісн. Нац. акад. наук України. – 2006. – № 6. – С. 34–38.

15. *Національна Академія наук України. 1918–2008 : до 90-річчя від дня засн.* / голов. ред. Б. Є. Патон. – К. : Вид-во «КММ», 2008. – 624 с.

16. *Передмова* // Історія Академії наук України. 1918–1923. Документи і матеріали. – С. 5–20.

17. *Полонська-Василенко Н. Д.* Українська Академія наук. Нарис історії / Н. Д. Полонська-Василенко. – К. : Наук. думка, 1993. – 414 с.

18. *Протоколи засідань* Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук. Журн. № 1 // Історія Академії наук України. 1918–1923. Документи і матеріали. – С. 25–28.

19. Пояснювальна записка Міністерства народної освіти та мистецтв Раді міністрів Української Держави до законопроекту про заснування Української академії наук у Києві (не пізніше 12 жовтня 1918 р.) // Там само. – С. 148–161.

20. *Романів О. М.* Михайло Грушевський – організатор української науки / *О. М. Романів* // Вісн. АН України. – 1992. – № 1. – С. 17–21.

21. *Ситник К. М.* Володимир Вернадський і Академія / *К. М. Ситник, В. В. Шмиговська.* – К. : Наук. думка, 2006. – 312 с.

22. *Сохань П. С.* М. С. Грушевський і АКАДЕМІА / *П. С. Сохань, В. І. Ульяновський, С. М. Кіржаєв.* – К., 1993. – 321 с.

23. *Усенко Б. І.* Основоположник української історико-правової науки / *Б. І. Усенко* // Вісн. Нац. акад. наук України. – 2006. – № 6. – С. 30–34.